

Զոյախաչ — Զոյափար.
Աւդալաղալու — Վաղաշէն.

ՂԱՄԱՐԼՈՒԻ ՇՐՋԱՆ.

Դալուլար — Դալուր.
Գեղակալու — Մարտիկեան (Բոլշեիկ
Սէրգո Մարտիկեանի անունով):
Դոնդուզիան — Զանդիլար.
Սէյիդէնդ — Շուրաֆէնդ.
Ասորի Դուին — Վերին Դուին.

Հայ Դուին — Ներքին Դուին.
Իմանշալու — Միջեան (Բոլշեիկ Լիպ.
Միջեանի անունով):

ՎԵԴՈՒ ՇՐՋԱՆ.

Քէշիշվերան — Զովաշէն.
Մոլլախմէդ — Օթլախ.
Քէշիշդաղ — Դաշէնդ.
Դաւալու — Արարատ.

ՀԵՐԿ ՈՒ ՅԱՆ

Գորգէն Միթարեանը —մեր ամենէն
նուրբ երիտասարդ դրողատեներից մէկը—
տարեմուտի առթիւ, «Յուսարեւր»-ում
(31 դեկտ.), փորձում է դնահատու-
թեան ենթարկել անցած զրական տար-
ւայ «Հերկ ու Յանը» եւ ասպաղայի
որոշ հեռանկարներ ցոյց տալ:

Գ. Միթարեանի դիտողութիւններն
ու դատողութիւնները մտածել են տա-
լիս, եւ դրանց մէջ է նրանց արժէքը:
Այստեղ առաջ ենք բերում նրա յօդա-
ծի հիմնական մասը՝ յապաւելով միայն
այն, որ շօշափած հարցերի անհրա-
ժեշտ տարրը է, կամ շեղում է բուն
խնդրից:

Անցաւ տարի մըն ալ եւ հայ երկնա-
կամարին տակ, մթին ու մուշլ, գրակա-
նութիւն մը մշակեցաւ:

Հիմերուն կողմէ, եւ նորերէ՛ն ալ:

... Քանի մը գիրքեր հրատարակե-
ցան. վէպ, պատմածք, մէկ երկու հա-
տոր ֆեքթուած եւ շատ մը յօդւած՝ համ-
դէսներուն ու օրափեքթներուն մէջ:

Յայտնութիւն՝ նոր գործի կամ նոր
դէմքի՝ չկայ: Հիւսիսի կեանք մը, օր-
ւան շարժումին հետ փախլու միգրով.
եւ գործեր ու յօդւածներ՝ որոնք հազիւ
ուշադրութիւն գրանցին. լայնածի՛ր ու-
շադրութիւն, նորութեան մը, ինքնատը-

պութեան մը, խորութեան մը բերած
ցնցումովը:

Լոնց պատկերապաշտ Զարեանը. ընդ-
հատեց գիւղաչունչ Համաստեղը, ցրե-
ցաւ Փարիզի անհանդարտ խումբը, որ
հանելի էր իր ազմուկովն ու գծած ամ-
բարտաւան շարժումներովն իսկ. պատ-
նէշին վրա մնաց նորէն լայնաշունչ Օ-
շականը, իր Մնացորդաց-ովը, որ սա-
կայն մնաց առանձին, տարօրինակ մա-
կատագրով. ումանք չկարդացին. շատեր
չհասկցան, յոգնեցան ուրիշներ, եւ ո-
ւմանք ալ վախճան ու վար փաշեցին իրենց
ձայնը. անոնցմէ այս վերջինները՝ ո-
րոնք երկու տասնեակ էջնոց գրքի մը
կը սպասեն, բառեղէն պատկերներ հիւսե-
լու եւ դատարկահունչ պերճախօսութիւն
մը ցուցադրելու համար:

Այս բոլորը՝ միգ միայն, հայ գրա-
կանութիւնը կենդանի պահելու. հայ
մտքի կանքիզը՝ անմար, ինչպէս կայ
նոյն միգը՝ հայ կեանքը ողջ եւ հայ
դէմքը հարազատ պահելու համար:

Դրական գործ, անշուշտ, այս ինք-
նապաշտպանութիւնն ալ:

Կա՛յ ուրեմն աշխատանք եւ հաւատ-
ք՝ հայ մտքի ստեղծագործութեան
հանդէպ:

Այս աշխատանքը կը կատարուի վան-
քերէն սկսած մինչեւ Հայաստան, ուր

հին արժէքներու պարտումը, պատմական ու լեզվամեական խուզարկութիւնները մերարժէք յիշատակարաններու ծնունդ կուտան, հակառակ կապարէ այն մթնոլորտին, որ կը ծանրանայ հոն հայ մտքին վրա:

Ամենէն բախտաւոր կալածը ասիկա, պատմագիտակա՞ն ու բանասիրական այս դաշտը, երկրէն ներս թէ դուրս, եւ միշտ հիններու կողմէ:

Եւ այս հին կողմններուն կողքին՝ նորերը, հազարէկ, որոնք հաւատք ունին ու աշխատելու եռանդ:

Բայց, ինչ որ ըսինք՝ անհատական, մեկուսի գիգեր են, ապրելու եւ ապրեցնելու սահմանած միայն:

Մեր պահանջը՝ այս չէ սակայն, չի բաւեր միայն ապրիլը, որովհետեւ ապրիլը՝ միջոց է, ճշիւ ու փարքամ կեանքի մը համար, ստեղծագործական բարձրագոյն վայելքներու եւ կառուցումներու համար:

Արդ՝ ի՞նչ է հարկաւոր, որպէսզի ինչ-նապաշտպանութեան սահմաններէջ դուրս դանք՝ ձեռնարկելու համար «ըստեղծագործական բարձրագոյն վայելքներու եւ կառուցումներու»: Գ. Մխիթարեանը դրան պատասխանում է այսպէս. —

Նախ՝ պէտք է աւելնայ, անի՛ գրականութեան դերն ու կշիռը. կաւելնա՞յ, — այո՛, եթէ գիտակցութիւնը գայ լըրջութենէն անոնց, որ կը մշակեն գիրը, եթէ գայ աստածաշունչ այն պաշտամունքին որ ընտրեալները միայն կրնան ունենալ. եւ ինչպէս կրօնքը, նմանապէս հայ միտքը ունենայ, դառնայ տաճար, ուր երկիրդով ու երկիրդածութեամբ մտնեն մարդիկ. ուրկէ՞ դուրս նետին անբարիշտներն ու անարժանները. եւ, վերջապէս, ուրկէ՞ պոքրկան մտածումի ու գզգզումներու յորդ շատրմանքը:

Տե՛նդ, տե՛նչամք, մոլեգնութիւն ու փաշարիւն միայն, — ընդունելով որ տրւած է տաղանդը, իբրեւ հիմք — եթէ

կուգեմք հեռապատկերը դարձնել իրականութիւն:

Այն ատեն, հարկ պիտի ըլլայ անշուշտ, քրքրել հինը. ինչ որ կայ մինչեւ մեր օրերը. քօքւել փռչին մեր նախորդներու գործերէն. գատել սակին պըղինձէն, եւ իբրեւ բիրտոյ ու արժէք՝ աւելցնել հայ մշակոյթի գանձարանին վրա, դարաւոր կնիքով:

Ժամանակն է այլեւս, որ մէկ կողմ դրին բոլոր նկատումները եւ մինչեւ իսկ խղճարութիւնները. կշիռքի, վերագնահատութեան ենթարկելի բոլոր հինները, ողջ կամ մեռած, մեր մեծ նահատակներէն սկսած մինչեւ մեր օրերու կենդանի նահատակները. ատենն է որ անոնք բոլորը, անխտիր, պառկին արւեստի նշտրակին տակ ու հերձատիւն, առանց ողորմանքի, դաժանօրէն, եթէ կուգէ:

Մեր հին, երէկի գրականութիւնը — վէպ, ֆերքւած, ֆննադատութիւն, — ամէն ինչ որ կիյնայ այդ կալածին մէջ, պէտք է որ քօք-վի: Հարկ է որ կիզին գրական դէմքերը բոլորին, ու անոնց անհիմները, այսինքն՝ անկորնչելի, նշարկական մնացորդը, առնին սափորներու մէջ ու դրին պաշտամունքի տաճարին մէջ:

Անշուշտ, վերագնահատման այս ճամբուն, հարկ պիտի ըլլայ նաեւ ժխտել եւ ուրանալ. սքրագն ուրացում, որ ստեղծագործ է այնքան, որքան գեղեցկութեանց պանծացումը:

Մեր ժամանակակից գրականութիւնը, այսինքն՝ գրական սերունդը, պէտք է գիտնայ վերջապէս թէ ի՞նչ կը կշռեն, այսօրւան արժէքով, Զօհրապ մը կամ Զարդարեան մը, Տէրեան մը կամ Թումանեան մը, եւ ողջերէն՝ Զարեան մը, Շանթ մը կամ Ասաբեկեան մը. անկախ՝ իրենց ժամանակէն ու պատմական միջավայրէն:

Այս կերպով միայն անցեալը կը դադարի բեռ ըլլալ: Եւ կը դառնայ հարստութիւն: Հինը կը դադարի փտութիւն ու

բոլորս ըլլալէ ու կը վերածի մերին համար լուսեղէն պատանդանի:

Մեծութիւնները կը ծնին, չմոռնաճախելով, գրական առողջ աւանդութիւններէ. ծագումն ու գերդաստանի շուքը, արիւնն ու ազնականութիւնը միայն ընկերակցութեան յատուկ չեն. իմացական կեանքը, ազգերու մշակոյթն ալ ունին իրենց ժառանգականութիւնը: Առանց փրանսական դասականութեան — չեքքալու համար շատ հեռուն — ու առանց անոր մշտնադիպ պրպտումին ու գոտւմին, փրանս. արդի գրականութիւնը պիտի դառնար տխրած ու անարիւն. ընկերիկ, *պաթառ*՝ իրենց իսկ բառով, աւելի դժբախտ ու անտէր մտքի դաշտերուն մէջ քան կեանքէն ներս:

Ժխտում, անկասկած, բայց զգայլ ու զգաստ. պայծառ հորիզոններուն լոյսին տակ, ... Ժխտումը պէտք է ըլլայ, առանց նամարտակութեան. խորունկ եւ զգայութեանց ու մտածումներու խռովքի արդիւնք. կեղծիքին, անհարազատին ու անտաղանդին հաստատումով: Ազար է ժխտումը, ուրացումը մինչեւ իսկ, երբ մենք կեցած ըլլանք մարմարին վերա, այլապէս կը դառնանք ծիծաղելի, երբ գտնէ պատանդանները փլին ու ապառաժները մնան իրենց տեղը անսասան, իսկ մենք քաւալինք պատրանքներու աշտարակէն վար...:

Այս ժխտումէն պիտի ծնի մերը, վաղւանը, կը հաւատանք. անո՛վ պիտի հասնինք ստեղծագործ փնտռութիւն, փնտռութիւն՝ որ մեզ պիտի տան այն յորդ երակին՝ որ հայունն է:

Ուրախալի է, որ մեր գրականութիւնը, մասնաւորաբար վերջին տասնամեակին, իրեն խաղաղութեան դաշտ ընտրած է հայ կեանքը, հայ հայրենիքը, հայ հոգին: Համաստեղէն մինչեւ Նաբդունի ու Սասունի, հայ երկիրն է որ իր էջերը կը բանայ, իր յուշերը կը պատմէ. Շահնուրն ու Զարդարեանը, որոնք ժամանակակից կեանքը կուտան, հայ կեանքն է որ կը խաղաղեմ մերէն:

Բայց, չի բաւեր այս ամէնը. չենք գոհանար եղածով, որ յառաջաբան է դեռ, մթնոլորտ, անաւարտ նկար. մենք կուգենք որ հայը իր ցեղային բովանդակ փառքովը ցոյց մեր գրականութենէն ներս. դարերու մէջէն. արիւնոտ իր պատմութեանով այլ առաքնալի իր հաւատովը: Պատմի աշխարհին այն հերաշքը՝ որով հազարամեակներ ապրող հայը, ոչ միայն կը պահէ յամառօրէն իր գոյութիւնը, որ խորհուրդ դարձած է ալ, այլեւ հալածանքին ու արիւնին մէջէն սիրտ ու կամք ունի դեռ ստեղծագործելու: Գծագրի հայ հոգին, որ կայ դարէ դար եւ ինքզինքը կը փնտռէ իր ինքնութիւնը՝ քաղաքական, կրօնական, լեզական ու իմացական: Այս հրաշքը կուգենք որ անապայքէ հայ գրականութեան էջերէն:

Այս ոսկի գիծը զգացած է ու ցուցադրած, նիշդ քսան տարի առաջ, խումբ մը արժէքով գրողներու կողմէ (Վարուժան, Քիւֆէնեան, Ահարոն, Զարեան, Բարսեղեան) *Մեհեանի Ա. քիւն* մէջ (1914 Յունվար 1) ուր ըսած են իրենց «Հանգանակ»ին մէջ եւ պանծացուցած ցեղային գծին հրաշագործ ոյժը:

«Կը հաւատանք. Հայ Հոգին՝ Լոյսն է, Ոյժն է, Կեանքն է, անգրկական չբեղունանք մէջ ԱՐԻԱԿԱՆ ցեղին որուն կը պատկանինք»:

Քսա՛ն տարի ետք, մոյն նշանաբանն ունինք մենք, բայց աւելի յստակ ու հարկադրական երանգով: Ինչ որ ընդհանրաբար են անոնք յայտնատեսութեամբ իրրեւ գրական բռնիք, կուգենք որ մեզ համար, այսօր, պատգամ դառնայ, արիւն ու ոսկոր առած. կուգենք որ անոնք բուրքի վրա բանաձեւած տեսութիւնը փողոց իջնէ ու խառնի մեր կեանքին, մեր ժամերուն ու գործին, զանգւածներու քրտինքին հետը վրան:

Գրական մեր սերունդը պէտք է դրօշակ դարձնէ եւ ուխտեալներու մոլեգնութեամբ իրականացման ճգնի այն՝

ինչ որ քան տարի առաջ ուրիշ սերունդ մը պատգամած է ու մասամբ կիրարկած:

Հայ ցեղը՝ իր դարերու կեանքին մէջ ու դէպի ապագան իր վազմովը. հայ խառնածը՝ դէպի գաղափարականութիւն հակած ու խուզարկու՝ հոգեկան ու իմացական հորիզոններու. հայկական դիւցազնամարտը՝ ժամանակի մէջէն, յանուն ազատագրութեան եւ հայրենիքի ինքնուրոյնութեան:

Յեղապաշտութիւն, բայց առանց աշխարհաբոլորեան. հեռու՝ նոյն ազգայնամոլութենէն, աշխարհիկ ու շլատիչ. բաց՝ համամարդկային շարժումներու առջեւ, ընդունակ՝ ընդգրկելու մարդկային հոգին, խառնելու ընդհանուր մտածումներու ալիքին, պահելով միշտ իր ինքնուրոյնութիւնը:

Հարկ է որ հայ արւեստագէտը, գիրիւնը, գոյնիւնը կամ ձայնիւնը՝ իր ցեղային երակին հասնելու առեւ, բաւական հօգը ըլլայ մարդուն հասնելու համար. եւ հայը տալով մ'արդը կարենայ տալ, ընդհանուր ստեղծագործութեանց կարգին տեղ ունենալու եւ ազգային հորիզոններէն կարենալ հասնելու համար մարդկայնութեան սահմաններուն:

Այս ամենը՝ բայց՝ միշտ տեսնած ու արած արւեստի մը մէջէն, - ռե, լեզու եւ իրականացման եղանակ - առանց որուն գուրկի եւ մնայուն արժէքէ մտաւոր ու գգացական բոլոր կառուցումները. անկերպարան նիւթ՝ որ մարտարապետին կը սպասէ դրակի վերածելու. կամ կաւ ու գան՝ որ արձանագործի մուրօրին կը կարօտին, յը-

ղացւած, բռնած երազ մը յաւերժացնելու համար:

Ունինք տարրերը, - ոգի, պերն լեզու, հարուստ պատմութիւն ու փարքամ դարաշրջան: Պիտի ունենանք կամքն ու հաւատքը՝ որ տանին մեզ այս ուղիով: Բայց նախ՝ պիտի ունենանք այն դէմքերը, որոնք ուխտաւորութեամբ պէս, մեր նորագոյն պատմութեան հերոսներուն պէս, կրկէս իջնեն, նոր հերկեր բանան, պայքար ու կիրք ստեղծեն, ուրանան, գորգուրան, խուզարկեն ու կերտեն եւ մօտենան հայուն դարաշրջան մակատագրին ու բռնեն անոր լուսնիէն խորհուրդը:

Այդ ուխտաւորները միայն կրնան իրագործել, - ինչպէս մեր անմահ ֆիտայիները, ինչպէս մեր հին ու առաջնախաղ կրօնաւորները ըրած են իրենց կալածին մէջ, - մեր ցեղաշունչ երազը, գրականութեան կալածէն ներս, անկորնչելի բանդակներու վերածելով հայուն փշուած, բայց միշտ անկոտորակ ոգին, հայուն մշտափոփոխ բայց մշտանոյն էութիւնը:

Մինչեւ չծնի այս բոլոր հաւատքը, այս խորունկ մոլեռանդութիւնը գրականութեան հանդէպ հայ գրողներուն մէջ, կարելի չէ տեսնել այս ունենալ ու՜նէ մեծաշուք ստեղծագործութեան մասին:

Գալիք տարին՝ այս մոլեռանդ ու փոքորակաշունչ ջոկատին տարին քոյ ըլլայ, տարին՝ գրական դիւցազնական սերմանումին:

Ինչո՞ւ հաւատք չունենալ սակայն, յեղափոխութեան ու յեղափոխականներու գործին՝ արւեստի ու գրականութեան սարալանջերուն վրա:

Գահերէ:

Գ. ՄԽԹԻՍԻԱՆ

ՌՊԷ Ե «ԽՏՐԱԳԻՄԱՅ»-Ի ՀԵՂԻՆԱԿԸ

«Վէմ»-ի Բ. Բ-ի մեր յօդածում պատասխանելով այն հարցին, Բ-ի ՌՊԷ Ե «Խորադիմայ Դժբողութեան» կատա-

կերգութեան հեղինակը, ասել էինք. «Խորադիմայ»-ն այն ձեռով, ինչպէս որ նա հասել է մեզ, երեւ ձեռքով